

## 54. Kolektif belleğin mekâna yerleştirilmesi: Kelime Müzesi örneği<sup>1</sup>

Fatma TEKİN<sup>2</sup>

**APA:** Tekin, F. (2024). Kolektif belleğin mekâna yerleştirilmesi: Kelime Müzesi örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 887-907. DOI: 10.29000/rumelide.1440253.

### Öz

Kültürel kimlik, belirli bir topluluğun kendilik algısı ve aidiyet duygusuyla ilişkilidir ve kolektif bellek ile inşa edilir. Gelenekler, kültürel anlamın kuşaklara aktarılması ve canlandırılması kolektif belleğin konusudur. Bu bellek ise anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi anlam içeren birtakım sembollerden; anılar, sanat eserleri, töreler, değerler, inançlar ve geleneklerden oluşmaktadır. Bu yapılar, oluşturduğu “ortaklık” ve “aidiyet” duygusuyla bireyleri teklikten “biz” noktasında birleştirir ve böylece kimliği inşa eder. Mekânsal imgeler ise kolektif belleğin üzerinde önemli bir rol oynar. Çünkü hatıraların yeniden canlanması için mekân gereklidir. Dolayısıyla mekân; kolektif belleği somutlaştırmada bir araçtır. Bu bağlamda tarih boyunca insanların sevdiği eşyaları toplama, saklama ve biriktirme eğilimi ile oluşturulmuş olan müzelerin; kültürel değerleri koruyan, saklayan ve hatırlatan birer bellek mekânları oldukları söylenebilir. Bu noktada müzeler, kimlik ve kolektif bellek çalışmalarını için de ciddi bir veri alanı oluşturur. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, kolektif belleğin mekâna yerleştirilmesinin bir örneği olarak Kelime Müzesi incelenmiştir. Bu bağlamda; Kelime Müzesi'nin kültür-sanat faaliyetleri; bu faaliyetlerin tür ve amaç-kapsam gibi yönlerden nitelikleri araştırılmıştır. Müzede sergilenen kelimeler, kelimelere dair açıklamalar, kelimelerin gösterim şekilleri, kullanılan eşyalar incelenmiş ve kültürel mirası yansıtan yanları 47 örnek üzerinden değerlendirilmiştir. Kelime Müzesi; Türkçe kelimelerin, atasözleri ve deyimlerin anlamını çocuklara ve gençlere öğretmek amacıyla Ankara'da kurulmuştur. Müzede 100'ün üzerinde kelime, 90'dan fazla nesne ile anlatılmaktadır. Sergilenen kelimeler ise anlamları, köken bilgisi (etimoloji), tarihi süreçleri, hikâyeleri, dildeki yaygın kullanımları ve farklı söylenişleri ile birlikte tanıtılmaktadır. Müze, kültürel belleği mekâna enstalasyon sanat anlayışıyla yerleştirmek suretiyle post-modern bir yaklaşımla tasarlanmış olup, bu anlamda kelimelerin nesnelere üzerinden geçmişini bugüne bağlayan bir miras sunar.

**Anahtar Kelimeler:** Kültürel kimlik, kolektif bellek, dil, enstalasyon, Kelime Müzesi.

<sup>1</sup> **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

**Çıkar Çatışması:** Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

**Finansman:** Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

**Telif Hakkı & Lisans:** Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

**Kaynak:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

**Benzerlik Raporu:** Alındı – Turnitin, Oran: %17

**Etik Şikayeti:** editor@rumelide.com

**Makale Türü:** Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 31.12.2023-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1440253

**Hakem Değerlendirmesi:** İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

<sup>2</sup> Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü / Lec. Dr., Ege University, Rectorate, Department of Turkish Language (İzmir, Türkiye), ftekin3835@gmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-2471-6711, **ROR ID:** <https://ror.org/02eaafc18>, **ISNI:** 0000 0001 1092 2592, **Crossref Funder ID:** 501100003010

## Placing collective memory in space: The Example of the word museum<sup>3</sup>

### Abstract

Cultural identity is associated with the self-perception and sense of belonging of a particular community and is constructed through collective memory. Traditions, the transmission and revitalization of cultural meaning across generations is the subject of collective memory. This memory consists of a set of symbols such as monuments, tombstones, temples, idols, containing meaning, and memories, artworks, customs, values, beliefs, and traditions. These structures, with the sense of “community” and “belonging” they create, unite individuals from oneness to the point of “we” and thus build identity. Spatial images play an important role in collective memory. Because space is necessary for the revival of memories. Therefore, space serves as a tool in concretizing collective memory. In this context, it can be said that museums, which have been created throughout history with the tendency of people to collect, store, and accumulate beloved objects, are memory spaces that preserve, store, and remind cultural values. At this point, museums also constitute a significant data field for identity and collective memory studies. In the light of the above explanations, the Word Museum has been examined as an example of placing collective memory in space. In this context, the cultural and artistic activities of the Word Museum have been investigated, including the qualitative aspects of these activities, in terms of type and purpose-scope. The words exhibited in the museum, explanations related to the words, presentation forms of the words, and the items used have been examined, and the aspects reflecting cultural heritage have been evaluated based on 47 examples. The Word Museum was established in Ankara to teach the meaning of Turkish words, proverbs and idioms to children and young people. In the museum, over 100 words are explained with more than 90 objects. The words exhibited are introduced with their meanings, origin information (etymology), historical processes, stories, common uses in the language and different ways of saying them. The museum is designed with a post-modern approach by placing cultural memory into space through the concept of installation art, in this sense, it offers a heritage that connects the past of words to the present through objects.

**Key Words:** Cultural identity, collective memory, language, installation, Word Museum.

### Giriş

“Kültür”, “dil” ve “kimlik”; herhangi birini açıklamaya çalışırken diğerine ihtiyaç duyulan, biri diğerinin içinde, dolayısıyla birbirini tamamlayan, birbirine yakın ve birbiriyle bağlantılı kavramlar olarak sosyal disiplinlerin önemli bir araştırma konusudur. Dolayısıyla bu kavramların birbiriyle olan ilişkisini anlamak için öncesinde bu kavramlara tek tek, sonrasında da bütüncül bir bakış açısıyla bakmak yerinde olur. Kültür teorisyenleri kültürü, içerik, anlam ve işlevleri yönüyle türlü şekillerde tarif etmektedir. Söz

<sup>3</sup> It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

**Conflict of Interest:** No conflict of interest is declared.

**Funding:** No external funding was used to support this research.

**Copyright & Licence:** The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

**Source:** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

**Similarity Report:** Received - Turnitin, Rate: 17

**Ethics Complaint:** editor@rumelide.com

**Article Type:** Research article, Article Registration Date: 31.12.2023-Acceptance Date: 20.02.2024-Publication Date: 21.02.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1440253

**Peer Review:** Two External Referees / Double Blind

gelimi; Eagleton kültürü; “(1) sanatsal ve düşünsel eserlerin toplamı; (2) ruhsal ve zihinsel gelişim süreci; (3) insanların yaşamlarına yön veren değerler, gelenekler, inançlar ve simgesel pratikler; (4) bütün bir yaşam tarzı” (2019: 15) olarak; Malinowski ise “tüketim malları ve araçları, farklı sosyal grupların hukuki koşulları, insanın sahip olduğu beceri, tasarı, inanç ve geleneklerin bütünü” ve “kısmen özerk, kısmen bir bütün olarak ele alınan kurumlardan oluşan bir yapı” olarak tanımlar ve kültürün, insanları adetlere ve temayüllere uyum sağlayan kalıcı gruplar halinde örgütlediğini belirtir (2016: 41-47). Güvenç ise “öğrenilir”, “tarihi ve süreklidir”, “toplumsaldır”, “ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir”, “ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır”, “değişir”, “bütünleştiricidir” ve “bir soyutlamadır” (1979:101-108) şeklinde sıraladığı 8 madde ile kültürün özellikleri ve işlevinden söz eder.

Kültürle ilgili olarak yapılan tarif ve tanımlamalardan kültürün, bir topluluğu sistemli bir yapı haline getirerek anlamlı bir bütün kılan, yaşamın tüm alanlarında ortak paylaşımaya dayalı maddi ve manevi unsurların tamamı olduğu söylenebilir. Dil ise kültürü oluşturan en temel unsurdur. Nitekim M. Kaplan da kültürü, “maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek”, dili de “bir milletin en temel kültürel değerı” olarak tanımlar (2015: 37, 142). “Dil, bir konuşma eylemi olmanın ötesinde, bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı ürün ve toplumsal bir kurumdur.” (Saussure, 1985: 16-18). Bir topluluğu millet haline getiren ve onu diğer milletlerden ayıran tutum ve davranış kalıpları, inanma, bilgi ve beceri faaliyetlerinin bütününü bünyesinde barındırmaktadır. Kültürü oluşturduğu kadar, aynı zamanda da bir milletin yaşantısını yansıtan kültürel bir aynadır. Bu bağlamda D. Aksan, “Bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz.” (2007: 65) demiştir. Buradan anlaşıldığı üzere; dil ve kültür birbirleriyle etkileşim halinde, irtibatı derin, iç içe geçmiş kavramlardır. Biri diğerini, o da ötekini ortaya çıkardığı için dil, kimlik ya da kültür tek başına değerlendirilemez. Birey, dil aracılığıyla düşüncelerini ifade eder, dil ile toplumsal roller üstlenir, bir kimlik kazanır ve toplumda bu kimlikle var olur (Kasap, 2020: 104). Nitekim Fishman da kimliği kurmak ve iletmek için dilden daha iyi bir semboller sistemi olmadığını söyler (Fishman’dan aktaran Assmann, 2001: 147). Dolayısıyla dil, bireyin toplumsal kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir.

Kimlik duygusu, belirli bir etnik grubun kendini farklı kılmak için kolektif bir geçmiş yaratma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu geçmiş ise bir miras olarak biyolojik, kültürel vs. birçok şeyle doldurulabilir ve ihtiyaca binaen şekillendirilebilir (Bilgin, 1995: 63). Bu bağlamda Assmann da kimliğin, kültürün “bağlayıcı yapı”larıyla oluştuğunu söyler. Bu yapılar; ortak kurallar ve değerlere bağlılık, ortak geçmiş, bilgi ve kendini algılayış biçiminin sonucunda oluşur. Ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir “sembolik anlam dünyası” yaratır; “birleştirici” ve “bağlayıcı” gücüyle de insanları birbirine bağlar. Böylece bireyler teklikten “biz” noktasında birleşir. Bağlayıcı yapının esası ise “tekrara” dayalıdır. Bu sayede yaşantıların kaybolması önlenir; ortak bir kültürün unsurları, tanınabilir, hatırlanabilir örneklere dönüşür (2001: 21). Dolayısıyla “kimlik, bir bellek ve hatırlatma sorunudur. Bireyin kendi kimliğini, belleği sayesinde oluşturabilmesi gibi, bir topluluk da kimliğini ancak bellek sayesinde yeniden kurabilir. Aralarındaki fark grup belleğinin nörolojik bir temeli olmamasıdır. Onun yerine mitler, şarkılar, danslar, anlatılar, atasözleri vb. gibi kimliği oluşturan bilgilerin tümü kültüre geçer.” (Assmann, 2001: 91). Başka bir ifadeyle; kolektif kimlik, bir topluluğun kendilik algısı ve aidiyet duygusuyla ilişkilidir; bir takım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, değerler, inançlar ve geleneklerden, kısacası kolektif bellek ile inşa edilmektedir. Dolayısıyla kolektif bellek bir topluluğun yaşantısının bütününü; yani geçmişinden kalanı, süregeleni ve geçmişini ne yaptığını ifade etmektedir (Bilgin, 1995: 60-62).

“Bellek” kavramı esasında beynin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikolojiyle ilgili bir “iç olgu”dur. İşleyişinin bireyin kendisinden ziyade, toplumsal ve kültürel koşullar belirlediği belleğin ise “mimetik bellek”, “nesnel belleği”, “dil ve iletişim” ve “kültürel bellek” olmak üzere dört farklı boyutu vardır: *Mimetik bellek*; davranış alanıdır. Günlük yaşamda davranışlar, taklit etme geleneğine bağlı alışkanlık ve kurallara dayanmaktadır. *Nesnel belleği*; insanın etrafını çevreleyen yatak, iskemle, giysi ve alet-edevat gibi eşyalar, bir anlamda kendinin yansımasıdır, geçmişini ve atalarını hatırlatır. Böylece şimdiki zamanda ve geçmişin farklı zaman dilimlerinde anlamlar yüklenir. *Dil ve iletişim*; insanın dil yeteneği kendiliğinden değil başkalarıyla etkileşimi sonucunda gelişir. Dolayısıyla bilinç ve bellek de bireysel fizyoloji ve psikolojiden ziyade, her bireyin diğer bireylerle etkileşimine bağlı olarak oluşur. *Kültürel bellek* ile kastedilen ise insan belleğinin dış boyutudur ve bu bellek, kendinden önceki üç alanın toplamından meydana gelir. Gelenekler, kültürel anlamın kuşaklara nakli ve canlandırılması kültürel belleğin konusudur. Buna; anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi anlam içeren semboller; ikonolar, temsiller gibi nesnel vb. her şey dâhildir. Bu bellek, gelenek ve iletişimden beslenir ancak onlar tarafından belirlenmez. Bu nedenle kopmalar, çatışmalar, yenilenmeler ve devrimler yaşanır. Anlam güncelleştirilir, bazen de yeniden kurulur, unutulmuş hatırlanır, geride kalmış bir gelenek canlandırılır veya yeniden çağrılır (Assmann, 2001: 21-28). Bu sayede geçmiş bugüne taşınmış olur, bu taşınma esnasında kayıplar olsa da boşluklar bağlama uygun şekilde tamamlanır ve anlam, eski-yeni birleşiminde yeniden inşa edilir.

Halbwachs (2018)’de belleğin toplumsal koşullara bağlı olması üzerinde durmaktadır. Ona göre; bireysel belleğin oluşması ve korunması için sosyal çevre şarttır. Çünkü bu bellek “izole” ve “kapalı” değildir. Bir insan kendi geçmişinden bahsetmek için başkalarının hatıralarından faydalanma ihtiyacını hisseder. Bu nedenle de kendisinin dışında, toplumsal başka kaynaklara yönelir. Bireysel belleği oluşturan hatıralar, aslında birbiri içine girmiş kolektif düşüncelerin etkisiyle ortaya çıkar. İnsan; hatıranın tek başına oluştuğu yanılgısına kapılsa da anılar kolektiftir; tek başına yaşadığımız olaylar ve gördüğümüz şeyler bile olsa, başkaları tarafından bize hatırlatılır. Diğer bir taraftan bireysel bellek de kolektif bellek üzerinde etkilidir; çünkü anlam, mekâna ve kurulan ilişkilere göre değişir. Dolayısıyla bireysel bellek, hatıralarının bazılarını doğrulamak, belirginleştirmek ve hatta boşluklarını doldurmak için kolektif bellekten destek alır; onun içindedir ve onunla birleşir. Kolektif bellek ise bireysel bellekleri kapsar fakat onlarla karışmaz. Kendine özgü bir işleyişi vardır (2018: 60-64).

Kolektif bellek, zaman ve mekânla yakından ilişkilidir. Çünkü zihin hatırayı; yaşadığı zamanın içinde bulmak ya da onu yeniden oluşturmak için zamandan destek alır. Zaman, zihne ihtiyacı olduğu desteği ise değişime uğramamış, dünü bugünde bulduracak şekilde sağlar. Bunun yanında kolektif bellek, mekânsal bir çerçevede oluşmaktadır. “Mekânsal imgeler”, bu bellek üzerinde önemli bir rol oynar. Hatırlamak, sadece düşünce aracılığıyla mekânın dışına yolculuk etmek demek olmadığı için, hatıraların yeniden canlanması için mekân gereklidir. Çünkü yalnızca mekân, “sabitlik özelliği sayesinde bize zaman içinde değişmeme ve şimdinin içinde geçmişi bulma yanılsamasını sunar.” (Halbwachs, 2018: 146-194). Başka bir ifadeyle ise “kolektif anımsamaları sağlayan sosyal/ortak temsiller, kolektif belleği şekillendiren ve kolektif belleğin temelini oluşturan ‘ortaklık’ ve ‘aidiyet’ duygusunu beraberinde getiren ve besleyen sembollerdir. Ortak kimliğini koruyan, tarihsel sürekliliği olan ve içinde yaşayanlar için anlam ifade eden bir ‘yer’ ile ilişkili olan kolektif bellek; ortak geçmiş referans veren bu semboller

üzerinden mekân(lar)la bağdaştırılarak, mekân üzerinden somutlaştırılmaktadır.”<sup>4</sup> (Avcıoğlu ve Akın, 2017: 426).

Buradan anlaşıldığı üzere mekân; kolektif belleği somutlaştırmada bir araçtır ve ortak olma, aidiyet gibi duygularla kolektif kimliğe dair anlamını kazanır. Bu bağlamda müzelerin; tarih boyunca insanların sevdiği eşyaları toplama, saklama ve biriktirme eğilimi ile oluşturulmuş mekânlar olarak, kolektif belleğin somut ve belirgin örnekleri olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle; “müzeler, insanların hem kendi kültürleri, hem de yabancı kültürler hakkında bilgi sahibi olacağı; ulusal, kültürel, kolektif belleğin anlamlarını aydınlatan ve insanların keşfedeceği, manevi tatmin sağlayacağı, düşüneceği, öğreneceği ve eğleneceği bir enstitüdür.” (Karadeniz, 2015: 133). S. Demir bu durumu, “Müzeler, modern çağın geçmiş devraldığı kurumlardan biri olarak bir bellek mekânıdır ve günümüzde çoğu kez kültürel bellek yerine de kullanıldığı hissedilen geleneğin bellek, gelenek, müze arasındaki konumu incelenmeye değerdir.” (2012: 186) şeklinde ifade eder. P. Nora ise “Süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları vardır.” diyerek bahsettiği hafıza mekânları arasında müzeleri de sayar (2022: 19, 26). Müzelerin kültürel kimlik oluşumundaki rolünü inceleyen Watson’a göre “kimlik temsil sistemleri tarafından üretilir ve anlamların üretildiği simgesel, sistemleri ve anlam verici uygulamaları içerir. Müzelerin kimlik oluşturmada rolü kesindir. Müzeler aynı zamanda kimliklerin keşfedildiği, yeniden düşünüldüğü, kimliği dönüştürme istemlerinin gözden geçirildiği yerlerdir.” (Watson’dan aktaran Onur, 2014: 337-338). Dolayısıyla müze yapılanmaları, kültürel değerleri koruyan, saklayan ve hatırlatan birer bellek mekân olmaları bakımından kıymetlidir. Bu noktada da kimlik ve kolektif bellek çalışmaları için de ciddi bir veri alanı oluşturur.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bu çalışmada; kolektif belleğin mekâna yerleştirilmesinin bir örneği olarak Kelime Müzesi incelenmiştir. Bu bağlamda Kelime Müzesi’nin kültür-sanat faaliyetleri; bu faaliyetlerin tür ve amaç-kapsam gibi yönlerden nitelikleri araştırılmıştır. Müzede sergilenen kelimeler, kelimelere dair açıklamalar, kelimelerin gösterim şekilleri, kullanılan eşyalar incelenmiş ve kültürel mirası yansıtan yanları 47 örnek üzerinden değerlendirilmiştir. Ayrıca bu çalışma, nitel araştırma tekniği ile oluşturulmuştur. Çalışmaya dair tüm bilgi ve belgeler, 12.11.2023 tarihinde Kelime Müzesi’nde yapmış olduğum incelemelerden elde edilmiştir<sup>5</sup>. Sergilenen kelimelere dair bilgiler, müzede yer alan panolardan ve duvar yazılarından derlenmiştir. Çalışma, müze merkezli olduğu için kelimelere dair verilen bilgiler (anlam, etimoloji vb.) sorgulanmamıştır. Çalışmada yer alan fotoğraflar ise 12.11.2023 tarihinde tarafımdan çekilmiş orijinal fotoğraflardır.

### **Kelime müzesi ve enstalasyon (yerleştirme) sanatı**

Kelime Müzesi, yazar Şermin Yaşar tarafından 26 Eylül 2022 tarihinde (Dil Bayramı’nda) Türkçe kelimelerin, atasözleri ve deyimlerin anlamını çocuklara ve gençlere öğretmek amacıyla Ankara’da kurulmuştur. Bu müze, Ankara Kalesi’nde yağma taştan yapılmış, yüz yılın üzerindeki yaşıyla tarihi bir özellik gösteren dört katlı bir yapının, bir buçuk yıllık sürede restore edilmesiyle oluşturulmuştur (Şekil 1). Açıldığı andan itibaren 13 aylık bir zaman diliminde, 250 binden fazla ziyaretçiyi ağırlayan Kelime Müzesi’nin hedef kitlesi ise 7’den 77’ye ana dili Türkçe olan, diline ilgi duyan, önemseyen, farkındalığını artırmak isteyen, interaktif bir müze deneyimi bekleyen herkeştir. Kurucusu, bu müzenin kurulma

4 Kolektif bellek ve mekân ilişkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Assmann, 2001: 33-104; Halbswacs, 2018: 159-194; Onur, 2017: 243-337; Avcıoğlu ve Akın, 2017: 425-432; Silav, 2019: 1488-1489; Özak, 2008: 59-85; Durna, 2022: 128-131; Solak, 2017.

5 Destekleri için Kelime Müzesi yetkililerine teşekkür ederim.

amacını; kelimeleri somutlaştırmak, Türkçe üzerine farkındalık yaratmak, unutulmuş kelimeleri hatırlatmak olduğunu, müzenin giriş katındaki panoda şu şekilde anlatmıştır:

“Kelimeler; somut, elle tutulabilir, satın alınabilir nesnelere olsaydı eğer eminim bugün çoğumuz en güzellerine, en değerlilerine, eşsiz ve sınırlı sayıda üretilmişlerine sahip olmak için çaba harcararak; daha çok, daha iyi, daha gösterişli, daha nazik, belki daha şaşılahtıcı kelimelerle konuşmak için uğraşacaktık. Oysa kelimeler doğduğumuz anda bize bilâbedel verilen, her yanımıza sonsuz bir ifade gücüyle saçılmış vaziyette bulunan, içine doğduğumuz, işte tam da bu yüzden hak ettiği ehemmiyeti göstermediğimiz değerlerimiz. Kelime Müzesi, dünyaya geldiğimiz anda yüzümüze ilk bakan kişinin söylediği kelimeyle birlikte tanıştığımız ve ömür boyu milyonlarca kez duyduğumuz, söylediğimiz, yazdığımız, okuduğumuz ama çok da dikkat etmediğimiz kelimelerle yepyeni bir bağ için kuruldu. Bir gelinin duvağını, bir bebeğin yüz bezini açar gibi, terk edilmiş bir evin kapısını aralar gibi, eski fotoğraf albümlerinden tanıdık yüzler seçer gibi, bir yemeğin daha kokusundan içindeki baharatı bulmaya çalışır gibi, çok sevdiğimiz ama tam da bizimle olduğu için sevdiğimizi söyleme gereği duymadığımız insanların gözünün içine bakıp da sevdiğimizi söylemiş gibi bir dikkatle yaklaşım lütfen kelimelere. Hiçbiri yabancı değil. Hepsizizin. Hepsiz bizim. Hepsiz bizim kelimelerimiz. Bizim dilimiz...”

Kelime Müzesi; alt kat, giriş katı ve üst kat olmak üzere üç kattan oluşmaktadır. Sergi alanları olarak salonların duvarları ve tavanları da kullanılmıştır. Sergilenecek eşyaların bir kısmı cam kaplamalarla izole edilirken, bir kısmı da ziyaretçilerin erişimine açıktır. Müzenin giriş katında Türkçe, Uygur, Göktürk ve Arap harflerinden oluşan bir aydınlatma vardır (Şekil 2). Müzenin aydınlatmalarından, oturma alanlarına kadar her yer, dille alakalı dekoratif eşyalarla döşenmiştir (Şekil 3). Bunun yanında pek çok sanatçının resim, enstalasyon, seramik gibi eserlerinin sergilendiği müzede, İranlı Hadi Karimi isimli sanatçının, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün üç boyutlu dijital heykeli de yer almaktadır (Şekil 4). Bu dijital heykelin yanında da Atatürk'ün dile kazandırdığı; “Açı: Zaviye, Beşgen: Muhammes, Boyut: Buud, Çizgi: Hatt, Doğru: Müstakim, Eşit: Müsavi, Kare: Murabba, Oran: Nisbet, Piramit: Efram” gibi geometri terimlerine yer verilmiştir.

Müze, sürekli kendini yenileyen, değişen ve interaktif müze deneyimi sağlayan modern müzecilik anlayışı ile tasarlanmıştır. Dolayısıyla ziyaretçiler, müzeye her geldiğinde farklı bir eser ve kelime ile karşılaşabilecektir. Müzede kelimeler; sanatsal tasarımlar, duyguyla bir araya gelen sergiler ve enstalasyonlar üzerinden anlatılmaktadır (URL 1). Bilindiği üzere, Sanayileşme döneminde, teknolojinin hızla gelişimiyle birlikte birçok alanda yeniliğin yolu açılmış, bu bağlamda müzeler de önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Başlangıçta koleksiyon odaklı olarak kültürel değerleri araştırma, koruma ve değerlendirme amaçlı olan müzeler; eğitim ve öğrenim odaklı, geçmişle bugün arasındaki bağı kuvvetlendiren ve geleceği şekillendiren bir yapıya dönüşmüştür. Müzecilik, bu yeni işlevler kazanması ile yerini ziyaretçi odaklı bir anlayışa bırakmış; UNESCO ve ICOM gibi uluslararası organizasyonların kurulmasıyla da bilimsel bir nitelik kazanmıştır<sup>6</sup> (Atagök, 1999b: 131; Onur, 2014: 39-61; Baki Nalcıoğlu, 2023: 215; Çıldır, 2014: 180; Karadeniz ve Özdemir, 2018: 164).

Günümüz müzelerinin çoğu “yeni müze” anlayışına bağlı müzelerdir. Zaman içerisinde müzelerin amaçlarının ve işlevlerinin değişmesi gibi türleri de değişmiş; çok eski müzeler bile bugün yeni teknolojilerle, uzmanlarla ve toplumsal ilgi alanlarıyla yeni bir biçim ve felsefi yaklaşım kazanmıştır (Onur, 2014: 44). Özellikle post-modern düşüncenin “zamanı ve mekânı ilişkilendirmesi ve zamanı

<sup>6</sup> Çağdaş müzecilik anlayışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Onur, 2014; 39-284; Artun, 2021; 163-194; Atagök, 1999a; 1999b; Madran, 1999; Keleş, 2003; Kandemir ve Uçar, 2015; Karadeniz ve Özdemir, 2018; Baki Nalcıoğlu, 2023; Ateşoğulları, 2022.

mekâna dönüştürme anlayışı”, çağdaş müzecilik anlayışında büyük gelişmelere yol açmıştır. Nesnelerin yaşantılardan beslenen özelliğini öne çıkararak müzeler, farklı nesnelere sergilemekten ziyade, nesnelerin farklı gösterim şekillerine odaklanmış (Karadeniz, 2015: 132); izleyiciyi de içine alarak yaratıcı ve eylem alanına dönüşen sergilere yer vermesiyle de etkili birer kültür alanları/mekânları haline gelmişlerdir. Bu bağlamda değişmeyen yapılanmanın yerini ise değişebilen, yorumlanabilen, stabil olmayan enstalasyonlara bırakmıştır. Böylece de “müze artık bir kültürel prototip deposu, otorite ve normlaştırıcı güçle dolu bir yapının aksine açık, sorgulayıcı bir mekân” haline dönüşmüştür (Canpolat ve Boyacı, 2021: 59-70).

20.yy’da ortaya çıkan “enstalasyon (yerleştirme sanatı)”; “geleneksel ve alışılmışın aksine, çevreden bağımsız bir sanat nesnesi içermeyip belirli bir mekân için yaratılan, mekânın niteliklerini kullanarak irdeleyen ve izleyici katılımının temel gereklilik olduğu bir sanat türüdür.” (Süzen, 2010: 147). Mimarlık, resim, müzik, performans, şiir ve tiyatro gibi pek çok disiplinleri içerir ve kendini ifade etmek için sanatın her dalını kullanır. Kültürel bilgiler vererek topluma katkıda bulunur. Tamamen mekân, zaman, nesne ve izleyici etkileşimine dayanır. Enstalasyonda önemli olan, izleyicinin nesne etrafında dolaşması değil, tam tersine eserin izleyiciye meydan okumasıdır. Eserin yaratıcılığı ve sanatçının esere yüklediği anlam, sanatçıdan izleyiciye geçer. İzleyici; dokunmaya, oturmaya, içinde dolaşmaya davet edilerek etkin bir biçimde enstalasyona dâhil edilir<sup>7</sup> (Sezer, 2019: 3, 25). Başka bir ifadeyle ise izleyicinin etkileşimine açık olan bu sanatta izleyici; yorum yapar, tartışır, sanat eserinin içeriği ile yaratıcı arasında bir ilişki kurar ve böylece sürecin bir parçası olur. Bu anlamda geleneksel sanat anlayışının aksine bir tutum sergileyen enstalasyon, kurumların sergileme ve koleksiyon oluşturma faaliyetlerinin değişmesinde büyük rol oynamıştır (Oliveria vd. 2005: 44-46).



Şekil 1

Şekil 2

Şekil 4

<sup>7</sup> Enstalasyon sanatı ve müze ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Oliveria vd. 2005; Sarıkartal, 2007; Süzen, 2010; Canpolat ve Boyacı, 2021; Elçi, 2022; Sezer, 2019.





gazlı bez yer almaktadır. Bu kelimelerin içerisinde ise sırça, çuvaldız, şimşir tarak, takatuka, arşın, körük, fak, rastık, kese, havan, zırnık, misk, dağarcık, bağa, lir, basma kalıbı, şinanay, okka, maşrapa, sırça, gelin teli, daldız, çuvaldız, çoban kelimeleri, nesnelere ile birlikte yanında yer alan panolarda “Bu zırnık”, “Bu misk”, “Bu dağarcık” gibi “Bu ....” şeklinde başlayan kısa bir açıklamayla anlatılmaktadır. Söz gelimi;



#### Örnek 1

Bu Zırnık. Diğer adı arsenik. Son derece kesif kokusu dolayısıyla pek hoşlanılan bir Şey değildir. Bu sebeple bir Şey vermektan kaçındığımız durumlarda “zırnık bile koklatmam” deriz. Biz de koklatmıyoruz. Yanda misk var, oraya geçiniz.



#### Örnek 2

Bu arşın: Metrenin resmen kabulüne kadar kullanılmış ölçü aletlerinden biri. Arşınlamak bir Őeyi arşın ile ölçmek olduğu gibi, arşın gibi açık adımlar atarak hızlıca gitmek manasına da gelir. “Telgrafın tellerini arşınlamalı”. Telgrafın tellerini ister arşınla ölçün, ister öyle hızlı adımlar atın ki sevdiğinize telgraftan önce varın.



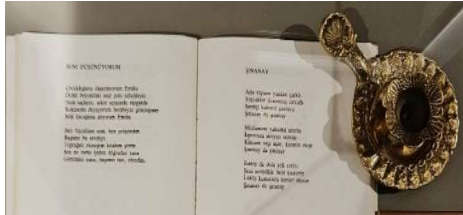
#### Örnek 3

Bu bir dağarcık: Genellikle çobanların kullandığı küçük heybe, küçük çuval demek. Çoban dağarcık içine azığını koyar. Dağarcığın bir anlamı da bellek, hafıza. İnsan dağarcığına öğrendiği kelimeleri, sözleri toplar. Çoban dağarcığına ne koyduysa onu yer, insan dağarcığına ne koyduysa onu der.



#### Örnek 4

Bu körük: Ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça hava vererek ateşi canlı tutan alet. Biz onu “gerginliği artıracak davranışlarda bulunmak” manasındaki “yangına körükle gitmek” deyiminden tanırız.



#### Örnek 5

Bu şinanay: Bir çeşit mumluk. Aynı zamanda sevinç, mutluluk, neşe hali için kullanılan bir kelime. Şinanay kelimesini duyunca mırıldandığımız Őarkı ise Melih Cevdet Anday'ın dizelerinden...



Örnek 6

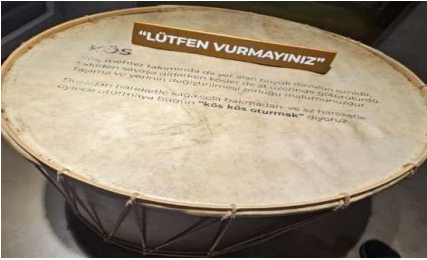
Bu takatuka. “Al şu takatukaları takatukacıya götür” diye başlayan tekerlemedeki takatuka. Bir çeşit kül tablası. Külü silmek için tütün çubuğunu takatukaya vurduklarında çıkan ses dolayısıyla bu ismi almış. Takatukacı takatukaları takatukalatmadan gönderir mi acaba?



Örnek 7

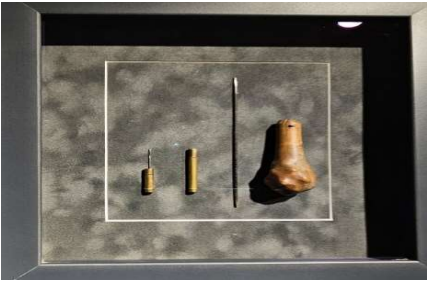
Bu bir fak. Yani tuzak: Av fakın üzerine bastığında yakalanır, tuzağa düşer. Geriye “aldatılmak, tuzağa düşmek” manasındaki “faka basmak” deyimini kalır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, sergilenen kelimeler anlamları, dildeki yaygın kullanımları ve farklı türden söylemleri ile birlikte verilmektedir. Nitekim Kelime Müze’sinin en dikkate değer özelliği, deyim ve atasözleri bakımından zengin bir içeriğe sahip olmasıdır. Müzede açıklaması veya nesnesi verilen deyimler, atasözleri vb. kalıp ifadeler arasında ise şirazededen çıkmak, foyası meydana çıkmak, üzüm üzüm üzülmek, donkişotluk yapmak, gemileri yakmak, yangına körükle gitmek, faka basmak, kaş yaparken göz çıkartmak, kesenin ağızını açmak, bol keseden atmak, havanda su dövmek, aşık atmak, mekik dokumak, kös kös oturmak, kel başa şimsir tarak, İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır, Sırça köşkte oturan komşusuna taş atmaz, Ağaç yaşken eğilir, yer almaktadır. Bunların birkaçının örneği ise şu şekildedir:



Örnek 8

Kös, mehter takımında da yer alan büyük davulun ismidir. Eskiden savaşa giderken kösler de at üzerinde götürülürdü. Taşıma ve yerinin değiştirilmesi zorluğu malumunuzdur. Bundan hareketle sağa sola bakmadan ve az hareketle öylece oturmaya bugün “kös kös oturmak” diyoruz.



Örnek 9

Bu çuvaldız: Büyük, çuval iğnesi. “İğneyi kendine çuvaldızı başkasına batır” atasözündeki çuvaldız.



Örnek 10

Ağaç yaşken eğilir.



Örnek 11

“Karga tulumba!” Birini kollarından, bacaklarından tutup kaldırıp götürmek anlamındaki “karga tulumba etmek” sözünün ne kargayla ne de tulumbayla alakası vardır. Bu denizcilikte yelken kaldırıp toplama emridir. Carga la trompa! “Dili dönmemek” deyimine çok güzel bir örnek.

Müzedede sergilenen deyimler, yukarıda olduğu gibi her zaman sadece anlamlarıyla verilmez. Bazen de bir deyim; bir düşünceyle, duyguyla, nesneyle, olguyla olan veya olmayan bağı ile birlikte açıklanmaktadır. Nitekim “üzüm, üzme, üzölmek” ile “üzüm” kelimeleri arasındaki ilişki ile ilgili verilen açıklamada böyle bir durum söz konusudur:

“Üzüm üzüm üzölmek diye bir deyimimiz var ama oradaki üzüm, bu asmadaki üzüm değil. Üzme aslında kırmak, koparmak demek. Gerçekte de kırılınca, bir yerden koparılınca, içimizden bir şey kopunca üzölürüz. Kalbimiz kırılınca üzöldüm deriz. Asmadaki üzümü de yiyebilmek için koparmamız, dalından kırmamız lazım ya işte; üzüm kırılan-koparılan meyve demek. Geriye dönelim üzüm üzüm üzölmek dediğimiz şey, üzöldüm ama geçmedi, kırılmaya devam ederek üzölüyorum gibi bir anlam taşıyor. Çünkü bir acının geçmemiş olması da başka bir acı.”

Kelime Müzesi’nde “aksiseda” (Şekil 3) ve “müsvedde” (Şekil 4) örneğinde olduğu gibi, bazı kelimeler doğrudan işareti ettiği görselleriyle sergilenirken; “kuş mu konduracak?” (Şekil 5), “ateşten gömlek” (Şekil 6), “lime lime”, “çıtırdıldım”, “iğnelemek” (Şekil 7) ve “laf salatası” (Şekil 8) örneklerinde olduğu gibi kalıp söylemler ise sözcüklerden en az birinin gerçek ve/veya yan anlamı, kelimenin çağrışım dünyası ile bağlantılı nesnelere anlatılmaktadır:



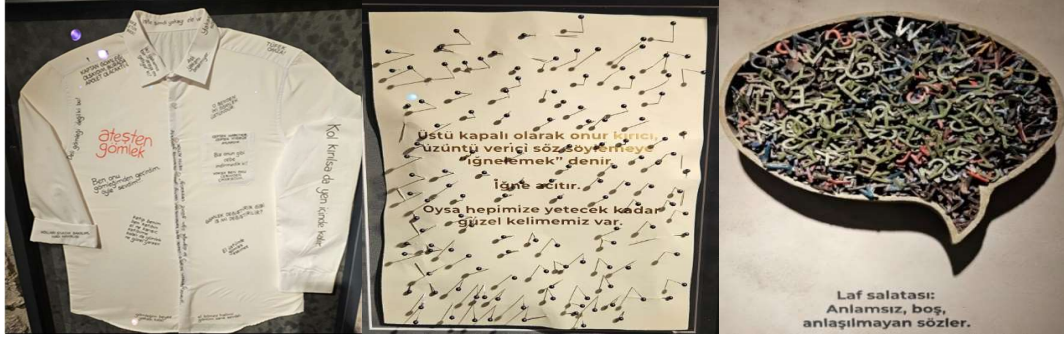
Şekil 3. Aksiseda



Şekil 4. Müsvedde



Şekil 5. Kuş mu konduracak



Şekil 6. Ateşten gömlek

Şekil 7. İğnelemek

Şekil 8. Laf salatası

Kelime Müzesi'nde, kelimeler tanıtılırken kelimelerin anlamlarının yanında, köken bilgisine (etimoloji) de yer verilmektedir. Söz gelimi; “Bisküvi” kelimesi “Fransızca bis, ikinci kez anlamına gelir. Bisküvi, iki kez pişirilmiş demek. Konserlerde sanatçıyı alkışlayarak tekrar sahneye davet etmek de ‘bis yapmak’, yani ikinci kez sahneye almaktır.”, “Güzel kelimesinin aslı gözeldir. Yani gözle ilgili olan, göze hoş gelen, iyi gelen.” şekilde açıklanmıştır. Müzede köken bilgisi verilen kelimelerin sayısı oldukça fazla olup, bunların arasında güvercin, bisküvi, güzel, yelken, yelek, yelpaze, yumurta, yumruk, yumak, kaşık, yunak, maşrapa, sefer, testi kelimeleri yer almaktadır. Bu kelimelerden birkaçının örneği ise şu şekildedir:



Örnek 13

Bu maşrapa: Bir içme kabı. Kelime Arapça “şrb” kökünden geliyor. Şerbet, şarap, şurup ve tüm içecekler için kullanılan meşrubat kelimeleri bu kökten. Hatta Fransızların sorbesi de serbet/sorbet kelimesinden gelmektedir.



Örnek 14

Kaşık kelimesi, kaşımak fiilinden gelir. Kaşımak, kaşıyarak aşındırmak, oymak, yontmak anlamlarında. Kelime kökeni tamam ama biz tahtanın nasıl kaşınarak tahta kaşık olduğunu, bir kaşık için ne emek harcandığını da göstermektedir.



Örnek 15

Yelek, yelpaze, yelken. Üçü de aynı kökten. Biri yel alan, biri yelle açılan, biri yel yapan. Yumruk, yumurta, yumak. Üçü de aynı kökten. Kısarak, sıkarak kapanıp yuvarlak olan.

Ayrıca müzede, dijital bir ekrandan geçen kelimelere de yer verilmektedir. Ekrandaki kelimeler, aynı sesle başlayan kelimelerden oluşmaktadır. Burada aynı sesle başlayan bir grup kelime arasındaki anlam ortaklığına dikkat çekilmektedir. Söz gelimi; ekranın değişimi esnasında denk geldiğimiz kelimeler “kümes”, “kuyu”, “koza” kelimeleri olmuştur. Bu kelimeler arasındaki ortak anlam, “Türkçede içi boş, oyuk ya da oyulabilen nesnelerin çoğunun “k” ile başladığını biliyor muydunuz?” ifadesiyle verilmiştir (Şekil 9).



Şekil 9. "İçi boş", "oyuk" veya "oyulabilen" anlamına gelen kelimeler

Kelime Müzesi'nde sergilenen kelimeler, ekseriyetle anlamları ve köken bilgisi ile birlikte açıklanmaktadır. Ancak bunun yanında bazı kelimelerin öyküsüne de yer verildiği görölmektedir. Öyküsüne yer verilen kelimeler arasında ise incir, gemileri yakmak, gazlı bez, danzig ve defneyaprağı kelimeleri yer almaktadır:



Örnek 16

Defneyaprağı bir balık. Eğer yakalanmadan büyümeye devam ederse adı çinekop oluyor. Biraz daha kaçabilirse balıkçılardan, büyümeye devam ediyor ve adı sarıkanat oluyor. Az daha dayanır ve büyürse, adı bu kez lüfer oluyor. Lüfer haliyle de yakalanmaz, biraz daha büyürse adı kofana oluyor. Ömrü varsa biraz daha büyüyor ve adı sırtıkara oluyor. Balık aynı balık, büyüdükçe ismi de değişiyor. Biz de büyüdükçe ismimiz değişse, nasıl olurdu düşünsenize?



Örnek 17

Bir incire isim vermişler, adı 'yazılı kavak'. Bir zamanlar İstanbul'un Kavak semtindeymiş incir ağaçları. İncirler o kadar güzelmiş ki Kavak inciri olmuş adı. Lezzetinden çatlamış da incir, üstünde elif gibi ince uzun çizgiler oluşmuş. Sanki bir el üzerine yazı yazmış, bir elif çizmiş gibi... Böylece olmuş incirin adı yazılı kavak.



Örnek 18

Düşeriz, dizimizi kanatırız, yaralarımız da orya gazlı bez sararız. Ama koklarsın, koklarsın gaz kokusu gelmez. Çünkü gazlı bez gazlı değildir. Onun aslı gaz bezidir. Onun da aslı Gazze bezi. Gazze'nin meşhur incecik tülbent bezi...



Örnek 19

Geri dönüşü olmayan kararlar vermek manasındaki “gemileri yakmak” deyimini; Cebelitarık Boğazı’na adını veren Emevi komutanı Tark bin Ziyad’ın, askerlerinin düşman korkusunu yenmek ve ordusuna geri dönüşün olmadığını anlatmak için kendi gemilerini yaktırması olayına dayanır. Gemiler yanar, korku kesilir ve savaş kazanılır.



Örnek 20

Danzig, Baltık Denizi’nde bir liman kentidir. Eskiden, ülkemize Danzig üzerinden gelen ithal ürünlere “Danzig” damgası vurulurdu. Damga üzerindeki yazıyı okumakta zorlanan halkımız, kelimeyi danziga, danişka ve nihayetinde daniska olarak telaffuz etmiştir. “Daniska” kelimesi zamanla “oldukça iyi, bir şeyin en iyisi, kaliteli” manasını almıştır. Bir kelimenin halk ağzında uğradığı değişimin daniskası.

Kelime Müzesi sergilediği kelimelerde, Türkçe ve diğer diller arasında bulanan benzerlikler, ortaklıklar, ödünçlemeler ve bununla beraber kelimelerin tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişimler üzerinde de durmaktadır. Söz gelimi; dilin değişen ve gelişen canlı yapısına “Eskiden insanlar sukınır, suvunur, yaykanır, yunar, yevinür, çimer, sayınır, durulanır, suya girer, suya düşer, sabunlanır, arınır, aklanır, paklanır, banyolanır, yıkanırlandı. Şimdi duş alıyorlar.” (Şekil 10) şeklindeki açıklama ile “duş almak” örneklendirilmiştir. Diller arasında bulanan benzerliklere ise “kandil” kelimesi örnek verilerek şu bilgi aktarılmıştır: “Kelimeler gezer ve vardıkları dilin ahengini alır. Bizim kandil dediğimiz; Urduca, Arapça, Rusça, Ermenice, Macarca, Bulgarca, Arnavutça, Makedoncada da kandildir. Aynı kandil Sırpçada kandilj, Yunancada kandili, Latince de candela, İngilizcede candle, Fransızcada chandelle diye çıkar karşımıza. Kelimeler dünyayı aydınlatır.” (Şekil 11).



Şekil 10



Şekil 11

Müzedede, Eski Türkçede kullanılan ama bugün kullanımdan düşen kelimelere, kalıp söylemlere de yer verilmektedir. Söz gelimi; “Eski Türkçede kut; saadet, mutluluk demektir. Biz bugün mutluluk için kut kelimesini kullanmıyoruz ama.”, “Eski Türkçede ög, anne demektir. Biz bugün anneye ög demiyoruz ama.”, “Eski Türkçede büğrü, kambur demektir. Biz bugün kamur için büğrü kelimesini kullanmıyoruz ama.” (Şekil 12). Bunun yanında müzedede, Türkçenin gerçek, mecaz, terim, zıt, sestış gibi anlam

özellikleri bakımından zengin kelime kadrosuna da dikkat çekilmektedir. “Bir evde üretim varsa kelime de vardır.” denilerek “dikiş” kelimesinin şu şekilde bir kavram haritası çıkarılmıştır:

“Yüksük, iplik, fermuar, dikiş iğnesi, çift dikiş, terzi, çırak, kalfa, bol teyel, düz teyel, verev teyel, hristo teyel, fisto, iğne yastığı, çatal iğne, toplu iğne, çengel iğne, Amerikan bezi, basma, atlas, denim, gabardin, jarse, kadife, kaşmir, düğme, moher, muslin, müflon, orlon, patiska, kalıp, pazen, penye, pike, poplin, saten, tafta, keten, pamuklu, yünlü, polyester, balıksırtı, dimi, etamin, gabardin, jakar, kanvas, kırık dimi, kord, panama, poplin, rips, volan, ince dikiş, salçatura, pens, pat, klapa, kup, kavadora, gaze, çatma, iç astar, biye, denye, ekose, ribana, overlok, tela, masura, prova, patron.” (Şekil 13).



Şekil 12

Şekil 13

Kelime Müzesi, seslerin özellikleri, konuşurken ve yazarken seslerin kullanımına bağlı farklı tekniklerden de söz etmektedir. Bu bağlamdaki bir duvar yazısı ise şu şekildedir:

“Dil insanın ilk oyuncağıdır: Konuşurken dilin dudağın, dişin hareket eder, oyun oynar. Sözcükler de oyuna eşlik eder, kaçar, koşurur, uçurlar. Okur sadece okuduğunu sanır, oysa okudukça oyunun içindedir. Sen de şu an oyundasın, yazıyı okurken dudağın dudağından uzak durdu. Dudaklarının arasında iğne olsaydı da rahat rahat konuşacaktın. Çünkü okuduğun yazıda dudak ünsüzleri yok! İstersen tekrar oku, çok düşün, çok dinle, çok konuş, güzel konuş, güzel konuş, sözcüklerle oyuncaklarla oynarcasına oyna. Dilin senin ilk oyuncağın.”

Bunun yanında “pangram”, “lipogram”, “polindrom” kavramlarının açıklamalarına da şu şekilde yer verilmiştir:

**Pangram:** Alfabedeki tüm harflerin en az bir kez kullanılmış olduğu cümlelere “pangram” denir ve okuduğun cümlede harflerin hepsi var, sen de böyle bir mesaj yazmaya çabala!

**Lipogram:** Yazarın işi zordur. Düşünceyi yazılı hale getirir, onu somutlaştırır. Bununla beraber zaman zaman, bilgi ve becerisinin sınırlarını zorlar. Mesela; bir harfe hiç yer vermeden yazısını yazar! Uzun ve itina ile yazılmış metinde her harf bulunur da biri bulunmaz...Herhangi bir dilin söz varlığında en fazla mevcut olan harflerden birine yahut birden fazlasına yer verilmeden oluşturulan metinlere “lipogram” denir. Bu metin de bir lipogram ve alfabemizde yer alan, söz varlığımızda da bir hayli yeri olan bir harfe hiç yer verilmeden yazıldı. Baştan söyleyeyim: J değil. Hangi harf bulunmuyor onu da siz buluverin!

**Polindrom:** Tersten okunuşu da aynı olan cümlelere “polindrom” denir. “Aba vakti yaba, yaba vakti aba”.

Kelime Müzesi dilin doğru, etkin ve verimli kullanılması üzerinde de durmakta; dilin kullanımıyla ilgili olarak yazım kurallarına yer vermektedir. Söz gelimi; “İlmik mi?, İlmek mi?” ve “Fırça” (Şekil 14). “O öyle değil böyle” bölümünde oldukça fazla sayıda yazılışı karıştırılan kelimeler sergilenmektedir:

Rezervasyon-rezervasyon, kaysı-kayısı, roma rakamları-romen rakamları, sollama yapmak-sollamak, ceryan-ceryan gibi (Şekil 15).



Şekil 14



Şekil 15

Kelime Müzesi'nde sergilenen kelimelerin yanında şiir türlerine ve örneklerine de yer verilmektedir. Müzede, bu anlamda en dikkat çekici görsel tasarım, çekmecelere benzerliğinden dolayı kelime çekmeceleri diye tarif edebileceğimiz bölümdür. Duvarda alfabetik olarak sıralanan harfler çekildiğinde o harfle başlayan bir kelime, anlamı ve bir şiir veya metin örneğiyle verilmiş, çekmecelerin altındaki bantlarda da o harfle başlayan birçok kelime sıralanmıştır (Şekil 16).



Şekil 16



Ayrıca lirik ve pastoral şiir türü ve bununla birlikte Melih Cevdet Anday, Cahit Sıtkı Tarancı, Sait Faik Abasıyanık, Yunus Emre, Bedri Rahmi Eyüboğlu'na ait şiir örnekleri de yer almaktadır. Şiir örnekleri ile birlikte sergilenen kelimelerin birkaçının örneği şu şekildedir:



#### Örnek 21

Abıhayat: Efsaneye göre sadece Hızır ve İlyas'ın bulduğuna inanılan, içeni ölümsüz kılan su.

“Yunus Emre bu dünyada iki kişi kalur derler

Meğer Hızır-İlyas ola ab-ı hayat içmiş gibi.”



#### Örnek 22

Bu lir... Eski bir telli çalgı. Lirik şiir ise lir eşliğinde söylenen, daha çok kişisel duyguları dile getiren, duygusal şiirlerin adı. Bir de lir kuşu var. Kuyruğunu açtığında tıpkı lire benzediği için bu adla anılıyor. Şiirin, müziğin, kuşların aynı kelimedede buluşması lirik değil mi?



#### Örnek 23

Bu basma kalıbı ressam ve heykeltıraş Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun elinden çıkmış, onun eseri. Aşğıdaki dizeler de şair Bedri Rahmi'nin “Yazma Destanı” şiirinden.

“İhlamur ağacından oyarlar kalıbı,

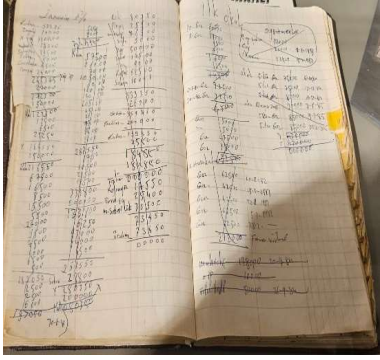
Bir kalıpla on bin yazma basılır.

Kalıp deyip geçme, yürek ister,

Bilek ister, göz ister,

On binlerle çarpılır birinin ayıbı.”

Kelime Müzesi'nde sergilenen kelimeler, Türk kültürünün maddi ve manevi eski değerlerini de göstermektedir. Günümüzde pek çoğunun unutulduğu ya da çok azının bilindiği, toplum yaşantısında artık nadiren uygulandığı gelenekleri ve kültürel değerleri içeren bu kelimeler arasında bakkal defteri, basma kalıbı, gelin teli, aşık kemiği, havan, kilim yer almaktadır. Bunun bir örneğini ise Şermin Yaşar'ın Dedemin Bakkalı kitabına konu olan Kaya Bakkalitesi'nde tutulmuş, 1980-1982 yıllarına ait bakkal defteri teşkil etmektedir (Şekil 17). Bakkal defteri; modern çağın market zincirlerinin ve dijital alışveriş sistemlerinin henüz hayata girmediği, küçük işletmeler olan mahalle bakkallarında alışverişin yapıldığı, bugünün taksiti yerine veresiyenin geçerli olduğu eski zamanların esnaf yaşantısına dair kültürel bir unsur olması açısından dikkat çekicidir. Benzer şekilde “ayak bileklerinin iki yanındaki ufak kemiklerin adı” manasındaki “aşık kemiği” de müzedeki bir diğer kelimedir. Bu kelime, “hayvanların aşık kemiklerinin çocukların da elinde oyuna dönüşmesiyle” hem bir halk oyununun adı olmuş hem de “rekabet etmek, yarışmak” manasındaki “aşık atmak” deyimiyile dilde yerini almıştır (Şekil 18).



Şekil 17. Bakkal defteri

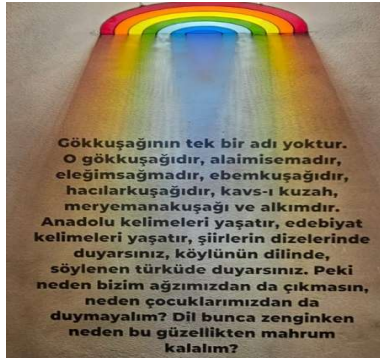


Şekil 18. Aşık kemiği



Şekil 19. Siyeç

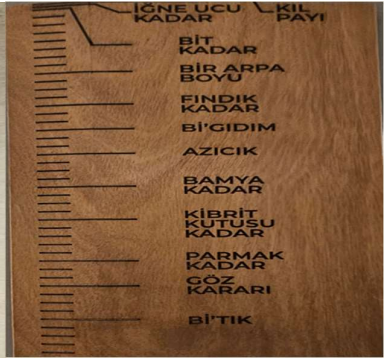
Müzenin, kelimelerin halk lisanındaki karşılığına ve özellikle birden farklı şekillerdeki adlandırmalarına yer vermesi de kıymete değerdir. Söz gelimi; “Siyeç; halk ağzında yapraksız, meyvesiz ağaç demektir.” (Şekil 19). “Gökkuşağının tek bir adı yoktur. O gökkuşağıdır, alaimisemadır, eleğimsağmadır, ebemkuşağıdır, hacılarkuşağıdır, kavs-ı kuzah, meryemanakuşağı ve alkımdır.” (Şekil 20). “Gelin teli, ‘telli duvaklı gelin olmak’ deyiminde geçen, eskiden gelinlerin duvaklarına taktıkları teldir.” (Şekil 21). Bunun yanında müzede, “iğne ucu kadar, kıl payı, bit kadar, bir arpa boyu, fındık kadar, bi’gidim, azıcık, bamyacı, kibrit kutusu kadar, parmak kadar, göz kararı, bi’tık, şuncacık, kuş kadar, avuç içi kadar, el kadar, bi’karış” gibi geleneksel ölçüm bildiren kelimelere de yer verilmiştir (Şekil 22).



Şekil 20. Gökkuşağı



Şekil 21. Gelin teli



Şekil 22. Ölçü birimleri

Kelime Müzesi’nde, Türk dilinin ilk sözlüğü olan *Divanu Lugati’t-Türk*’ün tıpkıbasımı (Şekil 23) yer almaktadır. Ayrıca Türklerin kullandığı ilk alfabe olan Göktürk alfabesindeki b harfi; “Göktürk alfabesinde b harfi eserde gördüğümüz şekilde yazılır ve eb (ev) diye okunur. Bu harf adeta bir çadıra benzer. Biz binlerce yıldır Göktürk alfabesindeki ev kelimesini kullanır, çizdiğimiz ev resimlerinin çatısını tıpkı böyle yaparız.”(Şekil 24) denilerek sergilenmiştir.



Şekil 23. Divanu Lugati't-Türk'ün tıpkıbasımı

Şekil 24. Göktürk alfabesindeki b harfi

### Değerlendirme ve sonuç

Müzeler; dünü bugüne taşıması, hatırlatması, bilgilendirmesi ve aitlik, sahiplik gibi kimliğe dair bir duygulanım sağlaması açılarından kolektif bellek mekânlarıdır. Zamana, mekâna, eşyaya, sembole, eyleme, kısacası her şeyin uzamına yerleşen kolektif bellek, müzeler sayesinde görünür olur. Dolayısıyla da müzeler, kolektif bellek çalışmaları için önemli veri tabanları oluşturur. Bu bağlamda çalışmada; kolektif belleğin mekâna yerleştirilmesinin bir örneği olarak Kelime Müzesi incelenmiştir. Yapılan incelemelerde; Kelime Müzesi'nin alt, giriş ve üst kat olmak üzere üç kattan oluşan sergi alanlarında 100'ün üzerinde kelimenin 90'dan fazla nesne ile anlatıldığı görülmüştür. Müzenin; giriş katında kelimeler ve anlamları, alt katında kelimelerin kökleri, üst katında ise daha çok cümleler yer almıştır. Kelimeler; nesnelere ve sanatsal görsel tasarımlarla bütünleştirilmiştir. Bu tasarımlar; tablo, seramik, fotoğraf, resim, figür ve maketlerden oluşmuştur. Bu sayede kelimeler; elle tutulabilir, hissedilebilir, seyredilebilir bir hale getirilmiştir.

Müzedeki sergilenen kelimeler; anlamları, köken bilgisi (etimoloji), tarihi süreçleri, hikâyeleri, dildeki yaygın kullanımları ve farklı söylenişleri ile birlikte tanıtılmıştır. Müzenin odak noktasını ise deyim ve atasözleri oluşturmaktadır. Üzerinde durduğu mevzular bakımından müze; Türkçenin gerçek, mecaz, zıt, sesteş gibi anlam özellikleri bakımından zengin kelime kadrosuna dikkat çeker. Dilin değişen ve gelişen canlı bir varlık olduğu bilgisini aktarır. Ayrıca kelimelerin kavram haritasını çıkararak dil-kültür ilişkisini açıklamaktadır. Bu açılarından öğretici, bilgi verici, eğitici işlevlere sahiptir. Bunun yanında müzede, Türk kültürünün maddi ve manevi değerlerinden de söz edilmiş; bu bağlamda halk oyunlarına, efsane, tekerleme, türkü gibi halk edebiyatı ürünlerine, esnaf kültürüne, yerel söylemlere, düşün geleneğine ve kilim dokumacılığına yer verilmiştir. Bu noktada müzenin, kolektif belleğin geleneğe dair kültürel bilgisini hatırlatan bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Kelime Müzesi, klasik/geleneksel ve enstalasyon olmak üzere iki türlü sergileme anlayışına sahiptir. Müzenin klasik/geleneksel sergi anlayışını; "misk", "dağarcık", "takatuka", "arşın", "gelin teli", "kilim" gibi sergilenen kelimelerin orijinal eşyalarla anlatılmasında görmek mümkündür. Bu eşyaların birçoğunun bugün kullanımda olmaması, müzenin unutulmuş kültür değerlerini hatırlatması bakımından kıymetlidir. Burada müze, kelimelerin nesnelere üzerinden geçmişini bugüne bağlayan bir miras sunmaktadır. Bu sayede müzenin insanların kendi kültürleri hakkında bilgi sahibi olmasını, kültürel belleğin sürekliliğini ve kimliğin devamlılığını sağladığını söylemek mümkündür.

Müzedeki kelimelerin büyük bir bölümü ise enstalasyon sanat anlayışında sergilenmiştir. Bu sanat anlayışıyla birlikte kullanılan eşyaların niteliği değişmiş; saat, koltuk, telefon, ayakkabı, iğne gibi birçoğu günlük yaşamda kullanılan basit eşyalar olmaktan çıkmış; sanatsal bir yapıt imajı yüklenerek etrafında

gezilen, bir kelimenin hikâyesine malzeme olan, bir duygu barındıran ve yansıtan hüviyete bürünmüştür. Bunun yanında müzede enstalasyon bir yaklaşım olarak, kelimeleri anlatmak için özellikle anlamla ilişkilendirilmiş kurgusal nesnelere yerleştirilmiş (laf salatası, kuş kondurmak, iğnelemek örnekleri gibi), böylece de sergilenen kelimeler, mekâna yerleştirilen nesnelere aracılığıyla somutlaştırılmıştır. Bu bağlamda müzenin; dil, mekân ve nesne bütünlüğünde oluştuğu söylenebilir.

Kelime Müzesi, ziyaretçi odaklıdır: “Bir şey vermektan kaçındığımız durumlarda “zırnık bile koklatmam” deriz. Biz de koklatmıyoruz. Yanda misk var, oraya geçiniz.” gibi söylemlerle ziyaretçisiyle konuşur. Ziyaretçinin aktif katılımını esas alır ve ziyaretçisinden düşünmesini, yorum yapmasını, öztele mevzuya kafa yormasını ister. Bunun için de “Biz de büyüdükçe ismimiz değişse, nasıl olurdu düşünsenize?” gibi yönlendirici soru cümleleri kurar. Bunun yanında ziyaretçinin katılımını ve etkileşimini artırmak için merakını harekete geçirecek sıra dışı konular bulur, onun üzerinden etkinlik düzenler. Pangram ve Lipogram örneklerinde böyle bir durum söz konudur: “Metinde hangi harf bulunmuyor onu da siz buluverin!”, “Sen de böyle bir mesaj yazmaya çabala!” gibi söylemlerle ziyaretçi, tetiklenerek enstalasyon sürecine dâhil edilir. Bu anlamda müze; iletişimi artırıcı ve algıyı geliştirici özellikleriyle de yenilikçidir.

Sonuç olarak; Kelime Müzesi, kültürel belleği mekâna enstalasyon sanat anlayışıyla yerleştirmek suretiyle post-modern bir yaklaşımla tasarlanmış olup, bu anlamda Türkiye’de bir ilk olma özelliğine sahiptir. Bu özelliği ile birlikte, kültürel belleğin dil, edebiyat, gelenek, tarih, ticaret, zanaat, sanat gibi birçok görünümünü bünyesinde barındırdığı; geçmişi bugüne taşıyarak hatırlatma görevi yaptığı ve kolektif kimliği temsil eden ortaklık ve aidiyet duygusunu dil, mekân ve nesnelere aracılığıyla ziyaretçilerine aktardığı söylenebilir.

### Kaynakça

- Aksan, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Artun, Ali (2021). *Mümkün Olmayan Müze, Müzeler Ne Gösteriyor?*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek*, Çev. Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atagök, Tomur (1999a). “Müze Mimarisi”, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 71-86, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Atagök, Tomur (1999b). “Çağdaş Müzeciliğin Anlamı; Müze ve İlişkileri”, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 131-142, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Ateşoğulları, Soner (2022). “Değişen ve Gelişen Türkiye Müzeleri”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1 (83): 32-53.
- Avcıoğlu, S. Sayar ve Akın, Oya (2017). “Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyü İçeri Koruma Bölgesi’nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi”, *İdeal Kent*, 8 (22): 423-450.
- Baki Nalciöğlü, Z. Safiye (2023). “Müzeler Değişiyor: Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar”, *ASBİDER Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (29): 206-217.
- Bilgin, Nuri (1995). *Kolektif Bellek*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Canbolat, Ayşe ve Boyacı, Melis (2022). “Değişen Müze Pratikleri ve İnteraktif Enstalasyonlar Bağlamında Çağdaş Bir Seramik Sanatçısı: Clare Twomey”, *İdil*, 89: 59-73.
- Çıldır, Zekiye (2014). “Türkiye’de Bir Eğitim Ortamı Olarak Müzelerin Kullanımına İlişkin Eğitimciler Tarafından Hazırlanan Raporlar”, *Folklor/Edebiyat*, 2014/3, 20(79): 179-188.
- Demir, Sema (2012). “Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri”, *Millî Folklor*, 24 (95): 184-193.

- Durna, Nehir (2022). “Ankara’nın Bellek Mekânları: Seksen Yıllık Bir Dönüşümün Sözlü Tarih Denemesi”, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 10 (1): 127-153.
- Eagleton, Terry (2019). *Kültür*, Çev. Berrak Göçer, İstanbul: Can Yayınları.
- Elçi, Emrullah (2022). *İnteraktif Enstalasyonlarda Nesne-Figürmekân Etkileşimi*, YLT: Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE: Konya.
- Güvenç, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halbwachs, Maurice (2018). *Kolektif Bellek*, Çev. Zuhâl Karagöz, İstanbul: Pihan Yayıncılık.
- Kandemir, Özge ve Uçar, Özlem (2015). “Değişen Modern ve Çağdaş Müze Mekanizmalarının Çağdaş Yönelik Tasarımlarına Girdiler”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5 (2): 17-47.
- Kaplan, Mehmet (2015). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadeniz, Ceren (2015). “Postmodern Müzede Kadın”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 132-147.
- Karadeniz, Ceren ve Özdemir, Ezgi (2018). “Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebilim”, *Millî Folklor*, 30 (120): 158-169.
- Kasap, Süleyman (2020). “Dil, Kimlik ve Kültür Etkileşimi”, *Güncel Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 97-104, Ankara: Akademisyen Yayınevi.
- Keleş, Vedat (2003). “Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1-2): 1-16.
- Madran, Burçak (1999). “Müze Türleri”, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, (der. Tomur Atagök), 3-19, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Malinowski, Bronislaw (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev. Deniz Uludağ, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Nora, Pierre (2022). *Hafıza Mekânları*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Oliveira, Nicolas De, Oxley, Nicola, Petry, Michael (2005). *Yeni Milenyumda Enstalasyon Sanatı*. Çev. Osman Akınhay, İstanbul: Akbank Kültür sanat Yayınları
- Onur, Bekir (2014). *Yeni Müzebilim*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özak, Nilüfer Öymen (2008). *Bellek ve Mimarlık İlişkisi: Kahcı Bellekte Mekânsal Öğeler*. DT: İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, İstanbul.
- Sarıkartal, Zekiye (2007). “Sanat Alanının Küresel Kurumsallaşması ve Yerleştirmenin (Enstalasyon) Gelişimi”, *Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Yazıları*, 16, Ankara.
- Saussure, Ferdinand de (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Sezer Yavuz, Tuğba (2019). *Çağdaş Türk Sanatı’nda Enstalasyon*, YLT: Balıkesir Üniversitesi, SBE, Balıkesir.
- Silav, Muna (2019). “Kültür-Bellek Etkileşimi ve Üniversite Müzeleri”, *İdil*, 63:1487-1493.
- Solak, Sevcan Güleç (2017). “Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1): 13-37.
- Süzen, Hatice Nilüfer (2010). “Sanatta Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Enstalasyon Sanatı ve Genco Gülan Örneklemini”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(6): 147-162.

### Elektronik Kaynaklar

URL 1: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Kelime\\_M%C3%BCzesi](https://tr.wikipedia.org/wiki/Kelime_M%C3%BCzesi)